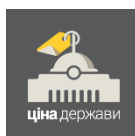

Скорочена редакція книги вийшла в журналі «Рідерс Дайджест» у квітні 1945 р.

Переклад здійснено коштом читачів проекту «Ціна держави»

Зміст

Планування і влада	3
Передумови небезпеки	5
Планування без примусу	7
Велика утопія	8
Чому при владі опиняються найгірші?	11
Планування і верховенство права	15
Чи є планування «невідворотним»?	17
Чи може планування позбавити клопотів?	19
Два види безпеки	22
На шляху до кращого світу	25

Автор цих рядків народився в Австрії і прожив першу половину дорослого життя у близькості до німецького культурного середовища, а другу половину – у Сполучених Штатах та Англії. Останнім часом (мова про кін. 40-х рр. ХХ ст. – прим. перекл.) він дедалі більше переконується, що дію окремих сил, які знищили свободу в Німеччині, можна спостерігати й в інших країнах.

Багато явищ, які тоді вважали «типово німецькими», сьогодні спостерігаються в Британії й Америці. Багато ознак вказують на поступовий рух у тому самому напрямі: дедалі більше схиляння перед державою, фаталістична покора перед «невідворотними тенденціями», захоплення «організуванням» (або ж «плануванням») усього на світі.

Природа теперішньої загрози ще менш зрозуміла, аніж свого часу в Німеччині. Мало хто завважив, що в Німеччині все сталося через добрі наміри людей, які дотриманням соціалістичних засад проклали шлях перемозі власних ворогів. Мало хто визнає, що поступ фашизму й марксизму був не реакцією на соціалістичні течії попереднього періоду, а *невідворотним наслідком ідей соціалізму*. До речі, більшість провідників цих політичних сил, такі як Муссоліні, Лаваль і Квіслінг, спершу сповідували соціалістичні ідеї, а вже потім ставали фашистами чи нацистами.

Зараз у демократичних країнах багато хто всією душею ненавидить нацизм, але водночас керується ідеалами, втілення яких неодмінно приведе до ненависної їм тиранії. Більшість людей, чиї погляди впливають на процеси змін, є до певної міри соціалістами. Вони вважають, що наше економічне життя повинно бути «свідомо керованим», що ми повинні замінити конкурентну систему економічним плануванням. Проте чи можливо уявити більшу трагедію, аніж ту, коли в намаганні свідомо творити майбутнє, керуючись високими ідеалами, ми, самі того не бажаючи, створимо щось цілком протилежне нашим прагненням?

Планування і влада

Для досягнення своїх цілей плановики мають отримати владу над іншими людьми у нечуваних досі масштабах. Їхній успіх залежатиме від того, наскільки вони зможуть досягти цієї влади. Централізоване планування економіки потребує обмеження свобод, отже, демократія є перешкодою. Звідси й постає конфлікт між плануванням і демократією.

Соціалісти помилково вважають, що, позбавивши людей свободи, якою вони наділені в індивідуалістичній системі, і підпорядкувавши їх суспільству, вони ослаблюють владну систему. Вони не усвідомлюють, що зосереджуючи у своїх руках владу, потрібну для втілення єдиного плану, вони її не просто трансформують, а безмежно посилюють. На відміну від старої системи влади, яка залежить від волі багатьох осіб, новостворена система стає необмеженою, набагато потужнішою за всі попередні владні системи, набагато масштабнішою й дещо іншою за своєю суттю.

Буде зовсім неправильно стверджувати, що влада центрального планового відомства буде «не більшою, аніж влада колективного органу як-от приватна рада директорів». У суспільстві, заснованому на конкуренції, немає нікого, хто міг би мати навіть частку влади, яку матиме соціалістичне планове відомство. Розосередження влади означає її зменшення. Лише конкурентна система дає змогу звести нанівець владу однієї людини над іншою. І хто насправді може сумніватися в тому, що влада, яку наді мною має мільйонер (який може бути моїм працедавцем) набагато менша, аніж влада найменшого чиновника, який розпоряджається інструментами державного примусу і визначає, як мені буде дозволено жити й працювати?

У нас некваліфікований і низькооплачуваний працівник має більше свободи вирішувати, як йому жити, аніж більшість підприємців Німеччини або високооплачуваних інженерів чи керівників Росії. Якщо наш працівник захоче змінити роботу або місце проживання, відкрито сповідувати певні погляди чи провести своє дозвілля певним чином, на його шляху не постане жодних перешкод. Ніщо не загрожує його особистій безпеці та свободі, ніхто силою не змушує його обирати певне середовище спілкування чи виконувати певну роботу.

Наше покоління забуло, що система приватної власності – найважливіша гарантія свободи. Лише тому, що контроль над засобами виробництва розподілено між багатьма людьми, які діють незалежно одне від одного, ми як окремі громадяни маємо право вирішувати, як нам жити. Коли ж усі засоби виробництва передано у власність комусь одному (чи то номінально «суспільству», чи то диктаторові) – саме він матиме повну владу над нами. У руках приватних осіб те, що називають «економічною владою», може бути засобом примусу, але ця влада ніколи не поширюється на життя інших людей. Зосередження економічної влади як засобу

політичної влади створює рівень залежності майже такий самий, як за рабовласництва. Гарно сказано, що в країні, де єдиним роботодавцем є держава, мати опозиційні погляди рівноцінно повільній голодній смерті.

Передумови небезпеки

На відміну від соціалізму та всіх інших форм тоталітаризму, індивідуалізм ґрунтується на християнській повазі до особистості й переконанні, що людям можна вільно розвивати власні таланти й схильності. Вперше ґрунтовно розроблена в добу Відродження, ця філософія поширилася й заклала основи Західної цивілізації. Суспільний розвиток прямував до визволення людини від пут, які стримували її у феодальному суспільстві.

Очевидно, найбільшим досягненням такого визволення творчих сил став небачений розвиток науки. Саме відтоді, як виробнича свобода відкрила шлях до вільного використання нових знань, саме відтоді, як про все можна було дізнатися дослідним шляхом – якщо знаходився хтось готовий ризикнути, – наука здійснила величезний поступ, який за останні 150 років докорінно змінив обличчя світу. Плоди цього розвитку перевершили всі очікування. Скрізь, де було усунено перепони для вільного прояву людської винахідливості, люди швидко отримали змогу задовольняти зростаючі потреби. На початок ХХ століття робітник у Західному світі досяг такого рівня добробуту, безпеки й особистої незалежності, які ще 100 років тому здавалися майже неможливими.

Цей успіх викликав у людей нове почуття здатності управляти власним майбутнім, а також віру в необмежені можливості поліпшувати власну долю. Здавалося, ці досягнення залишаться назавжди. Тим часом почало здаватися, що темпи розвитку вповільнюються. Навіть більше, почали вважати, що принципи, які зробили розвиток можливим, стоять на заваді подальшому розвитку, а тому їх потрібно якомога швидше позбутися. Можна сказати, що сам успіх свободи став причиною її занепаду.

Жодна розумна людина не повинна сумніватися в тому, що економічні ідеї ХІХ століття були лише початком – що існували величезні можливості для подальшого розвитку. Проте відповідно до панівних нині поглядів, питання «як найкраще використати стихійні сили, закладені у вільному суспільстві» більше не стоїть. Фактично ми вирішили обходитися без цих сил і замінити їх колективним і «свідомим» керівництвом.

Важливо, що відмова від свободи, яка в більш радикальній формі проявилася як соціалізм або в менш радикальній як планування, сформувалася в Німеччині. Упродовж останньої чверті XIX і першої чверті XX століття Німеччина настільки просунулася вперед у теорії та практиці соціалізму, що поточна дискусія в Росії розвивалася від тієї точки, де її облишили німці. Вони ще задовго до нацистів критикували лібералізм і демократію, капіталізм та індивідуалізм.

Так само задовго до нацистів німецькі й італійські соціалісти використовували методи, які згодом стали у нагоді нацистам і фашистам. Ідею політичної партії, яка б контролювала всю діяльність людини від колиски до могили і визначала її погляди, вперше втілили в життя соціалісти. Саме вони, а не фашисти, почали захочувати дітей найніжнішого віку вступати до політичних організацій, щоб скеровувати їхнє мислення. Саме вони, а не фашисти, першими придумали організувати у партійних клубах ігри та спортивні заняття (футбол і туристичні походи), де члени не могли заразитися альтернативними поглядами. Саме вони першими наполягли на тому, що член партії повинен відрізнитися від інших людей манерою привітання і формою звертання. Саме вони, організовуючи осередки і шукаючи способи для постійного спостереження за приватним життям, створили прототип тоталітарної партії.

До того часу, коли до влади прийшов Гітлер, у Німеччині вже не лишилося й сліду від ліберальних поглядів. Саме соціалізм знищив їх.

Для багатьох людей, які безпосередньо спостерігали за переходом від соціалізму до фашизму, зв'язок між цими двома системами ставав дедалі очевиднішим. Проте в демократичних країнах більшість людей досі вірять, що соціалізм і свободу можна поєднати. Вони не розуміють, що не лише демократичний соціалізм, найбільша утопія останніх кількох поколінь, є недосяжним, а й що боротьба за нього призводить до чогось цілком іншого – до повного руйнування свободи. Як влучно сказано: «Саме намагання людей зробити з держави земний рай завжди перетворювало її на пекло».

Тривожно бачити, як Англію та Сполучені Штати сьогодні заповнюють соціалістичні настрої та зневага до класичних ліберальних цінностей. «Консервативний соціалізм» був гаслом, з яким багато письменників створили підґрунтя для розвитку націонал-соціалізму. «Консервативний соціалізм» досі в моді.

Планування без примусу

Планування завдячує своїм успіхом переважно тому, що люди хочуть вирішувати спільні проблеми якомога далекоглядніше. Суперечка між сучасними плановиками й лібералами полягає *не в тому*, чи повинні ми системно мислити, коли плануємо справи. Суть цієї суперечки – у який саме спосіб це краще зробити. Питання в тому, чи повинні ми створити умови, за яких ініціатива окремих осіб та їхні знання дадуть їм змогу планувати краще; або чи нам варто спрямувати й упорядкувати всі види господарської діяльності відповідно до плану, тобто «свідомо скерувати ресурси суспільства відповідно до певних поглядів плановиків на те, хто що повинен мати».

Не варто плутати незгоду з описаним вище типом планування з підтримкою повного невтручання держави. Прихильники вільного ринку не закликають залишати речі в первісному стані; вони пропонують використовувати конкуренцію як засіб координування людських зусиль. Згідно з їхніми переконаннями, там, де ефективна конкуренція можлива, вона є найкращим способом узгодження зусиль окремих людей. Плідна конкуренція потребує добре продуманих законодавчих рамок, а також розуміння, що ні минулі, ні поточні правові норми не позбавлені суттєвих хиб.

Лібералізм виступає проти заміни конкуренції менш досконаліми методами управління економічною діяльністю. Він надає перевагу конкуренції не тільки тому, що в більшості випадків це найефективніший з усіх досі відомих методів, а й тому, що це *єдиний метод, який не передбачає примусу й свавільного втручання влади*. Конкуренція звільняє від необхідності «свідомого соціального контролю» і дає людям змогу вирішувати, чи достатньо переваги певного виду діяльності покривають пов'язані з ним недоліки.

Успішне функціонування конкуренції не заперечує певних видів втручання держави. Наприклад, обмежити тривалість робочого дня, вимагати проведення певних санітарно-профілактичних заходів і забезпечити надання суспільно корисних послуг добре поєднуються з існуванням конкуренції. Проте існують галузі, де конкуренція була би недоцільною. Наприклад, шкода від вирубки лісів або забруднення повітря викидами заводів не стосується лише власників цих об'єктів. Проте той факт, що ми змушені звертатися до прямого втручання влади в тих випадках, коли неможливо створити умови для належного функціонування конкуренції, не означає, що ми повинні придушити конкуренцію там, де вона можлива. Створити

умови, за яких конкуренція буде найбільш ефективною, запобігти шахрайству та обману, змусити монополії розділитися – ці завдання забезпечують широке та беззаперечне поле для державної діяльності.

Однак це не означає, що можна знайти «золоту середину» між конкуренцією і центральним управлінням, хоча на перший погляд ніщо не здається більш слушним чи вірогіднішим з погляду здорового глузду. І саме здоровий глузд вказує на підступність цієї думки. Хоча конкуренція може витримати певний комплекс обмежувальних заходів, її не можна поєднати з плануванням, оскільки вона перестане бути надійним дороговказом для виробників. І конкуренція, і центральне управління втрачають своє значення і продуктивність, якщо їх запроваджено лише частково; поєднання їх призведе до того, що жодне не працюватиме.

Планування і конкуренцію можна поєднати тільки в разі планування *з*а для конкуренції, але не *проти* неї. Ми виступаємо винятково проти планування на шкоду конкуренції.

Велика утопія

Немає жодних сумнівів у тому, що більшість політиків у демократичних країнах, які вимагають централізованого управління економічною діяльністю, вірять у можливість поєднання соціалізму й свободи особистості. Проте багато мислителів давно визнали, що соціалізм – це серйозна загроза для свободи.

Сьогодні мало хто пам'ятає, що витoki соціалізму були відверто авторитарними. Він почався як відкрита реакція на лібералізм Французької революції. Французькі письменники, які заклали основи соціалізму, не сумнівалися, що їхні ідеї міг би втілити лише сильний диктаторський уряд. Сен-Сімон, перший із сучасних плановиків, передбачав, що до всіх, хто не виконуватиме накази запропонованих ним планових комітетів, будуть «ставитися як до худоби».

Великий політичний мислитель де Токвіль бачив найясніше з усіх, що демократія перебуває у непримиренній суперечці із соціалізмом: «Демократія розширює сферу особистої свободи, – казав він 1848 року. – Для демократії найціннішою є людина, тимчасом як соціалізм розглядає кожного з нас лише як засіб, як одиницю з маси людей. Демократія й соціалізм не мають між собою нічого спільного, окрім одного лише слова: рівність. Проте зверніть увагу на різницю: демократія прагне рівності у свободі, соціалізм шукає її в обмеженні та поневоленні».

Щоб приспати ці підозри й запрягти у свій віз найсильніший політичний мотив – прагнення свободи – соціалісти дедалі більше почали обіцяти «нову свободу». Соціалізм повинен був принести «економічну свободу», без якої політична свобода «не має сенсу».

Для більшої переконливості аргументу значення слова «свобода» було трохи змінено. Раніше воно означало звільнення від примусу й свавільної влади інших людей. Тепер же цьому слову надали значення звільнення від бідності, від примусу обставин, які неминуче обмежують коло вибору для всіх нас. У цьому сенсі свобода є просто іншою назвою для влади або багатства, а попит на нову свободу був таким чином іншою назвою для старого попиту на перерозподіл багатства.

Поступово більшість дослідників цього питання відмовилися від тези, що планова економіка виробить суттєво більшу кількість продукції, аніж конкурентна система. Утім, саме ця хибна надія досі веде нас шляхом до планування.

І хоча сучасні соціалісти обіцяють більшу свободу абсолютно щиро, впродовж останніх років дедалі більше оглядачів були вражені непередбаченими наслідками соціалізму, а також надзвичайною подібністю «комуністичного» та «фашистського» режимів. Як висловився Пітер Друкер 1939 року, «абсолютний крах віри в можливість отримати свободу та досягти рівності завдяки марксизму змусив Росію піти дорогою, якою йде Німеччина, дорогою, яка веде до тоталітарного суспільства, де немає свободи та рівності. Не можна сказати, що комунізм і фашизм – це одне й те саме. Фашизм приходить на зміну комунізму, коли той доводить свою примарність, як це сталося в Росії, а до цього – в догтілерівській Німеччині».

Не менш важливий інтелектуальний стан рядових членів у комуністичному й фашистському рухах Німеччини до 1933 року. Як порівняно легко можна перетворити молодого комуніста на нациста чи навпаки було добре відомо, особливо партійним пропагандистам. Комуністи та нацисти сварилися одне з одним частіше, аніж із представниками інших партій. І цьому є просте пояснення: вони намагалися заохотити до своїх лав людей з однаковим типом мислення й вважали одне одного єретиками. Методи їхньої роботи показали, наскільки тісно вони були пов'язані між собою. Для обох партій справжнім ворогом, людиною, з якою вони не мали нічого спільного, був ліберал старого типу. У той час, як комуніст для нациста й нацист для комуніста, й для них обох – соціаліст був потенційним рекрутом, який мав усі потрібні якості, щоб стати новим членом партії,

вони знали, що компроміс між ними й прихильниками особистої свободи неможливий.

Обіцяний нам «Шлях до свободи» насправді є швидкісною дорогою до рабства. Не важко передбачити, що станеться, якщо демократія візьме курс на планування. Хтось визначить мету планування трохи розпливчастим терміном «загальний добробут». У колі плановиків не буде справжньої згоди щодо цілей, яких потрібно досягти. А тому домовленості про централізоване планування без домовленості про його цілі буде те саме, якби група людей домовилася здійснити подорож разом, не дійшовши згоди щодо місця призначення: в підсумку всі повинні будуть відправитися в подорож, якої більшість із них зовсім не хоче.

Законодавчі збори демократів не здатні бути плановими органами. Вони не можуть досягати згоди з усіх питань, щодо всіх сфер життя країни, оскільки кількість можливих планів незліченна. Навіть якби парламент міг, просуваючись крок за кроком і йдучи на компроміс щодо кожного питання, досягати згоди в загальних рисах, у підсумку це б однозначно не задовольнило нікого.

Розробити економічний план таким способом є ще менш можливим, аніж, наприклад, успішно спланувати військову кампанію, дотримуючись демократичних методів. Завдання розробити стратегію потрібно буде доручати фахівцям. І навіть якщо у такий спосіб буде сплановано роботу кожної галузі господарства, однак постане проблема об'єднання окремих планів у єдине ціле. З часом вимога наділити деякі комітети або окремих осіб повноваженнями діяти на власний розсуд ставатиме дедалі сильнішою. Суспільний запит на економічну диктатуру є характерним етапом на шляху до планування.

Таким чином, функції законодавчого органу будуть зведені до вибору осіб, які матимуть фактично повну владу. Вся система наблизатиметься до такого типу диктатури, де голову уряду час від часу затверджуватимуть всенародним голосуванням і де він матиме достатньо влади, аби скерувати вибори у вигідному для нього напрямі.

Планування веде до диктатури, бо диктатура є найефективнішим інструментом примусу, а без нього неможливе централізоване планування у великих масштабах. Немає виправдання поширеному переконанню в тому, що доки владу забезпечено демократичними процедурами, вона не може бути свавільною. Не джерело влади запобігає її свавіллю. Щоби влада не була диктаторською, її потрібно обмежувати. Істинна «диктатура пролетаріату», навіть якщо вона демократична

за формою і здійснюється централізовано для управління господарською системою, напевне зруйнувала б особисту свободу краще за будь-яке самодержавство.

Особиста свобода не поєднується з верховенством єдиної мети, якій назавжди підпорядковується життя суспільства. До певної міри ми особисто зіткнулись із цим під час війни, коли підпорядкування майже всього невідкладній і нагальній потребі є ціною, яку ми платимо за нашу свободу в майбутньому. Модні гасла, які спонукають нас діяти в цілях миру так, як ми діяли в цілях війни, збивають нас із пантелику. Оскільки має сенс тимчасово пожертвувати свободою для того, щоб убезпечити її майбутнє. Проте зовсім інша річ – жертвувати нею назавжди в інтересах планової економіки.

Для тих, хто на власні очі спостерігав за переходом від соціалізму до фашизму, зв'язок між цими системами очевидний. Втілення програми соціалістів означає знищення свободи. Демократичний соціалізм – чи не найбільша утопія останніх кількох поколінь – просто недосяжний.

Чому при владі опиняються найгірші?

Немає сумнівів у тому, що «фашистська» система Англії чи Сполучених Штатів суттєво відрізнялася б від німецького чи італійського відповідника. Так само безперечним є факт, що якби перехід до неї не супроводжувався насильством, наші лідери виявилися б набагато кращими. Проте це не означає, що, врешті-решт, наша фашистська система сильно відрізнялася б або виявилася б менш нестерпною, аніж її прототипи. Існують вагомні підстави вважати, що тоталітаризм однозначно рано чи пізно породжує всі ті явища, які ми знаємо як найгірші риси тоталітарної системи.

Подібно до того, як політик-демократ, який поклав собі за мету зробити економіку плановою, незабаром постає перед вибором: перейти до диктатури чи відмовитися від своїх планів, так і тоталітарний лідер повинен буде невдовзі переступити через норми моралі або зазнати поразки. Саме тому безпринципні люди мають вищі шанси на успіх у підкоренні вершин суспільства, що тяжіє до тоталітаризму. Той, хто не бачить цього, досі повністю не усвідомив ширину тієї прірви, яка відокремлює тоталітаризм від суто індивідуалістичної Західної цивілізації.

Тоталітарний лідер повинен згуртувати навколо себе тих, хто готовий добровільно підкорятися тій дисципліні, яку силою нав'язують іншим людям. Те, що соціалізм можна втілити в життя тільки методами, які не схвалює більшість соціалістів, – це, звичайно, урок, засвоєний багатьма суспільними реформаторами в минулому. Старі соціалістичні партії стримувалися їхніми демократичними ідеалами; у цих людей не було жорстокості, необхідної для виконання поставленого завдання. Характерно, що і в Німеччині, і в Італії успіху фашизму передувала відмова соціалістичних партій взяти на себе відповідальність за керування країною. Вони абсолютно не хотіли застосовувати методи, які випливали з поставлених ними завдань. Соціалісти все ще сподівалися на диво, внаслідок якого більшість громадян погодяться з їхнім особливим планом організації всього суспільства. Інші вже засвоїли урок, що в плановому суспільстві питання полягає не в узгодженні дій уряду з думкою більшості людей, а лише з представниками найбільш чисельної групи, члени якої готові ефективно й злагоджено діяти в єдиному напрямі.

Існує три основні причини, чому така чисельна група осіб із досить схожими поглядами формується не з кращих, а з гірших елементів будь-якого суспільства.

По-перше, що вищий рівень освіченості та інтелекту людей, то різноманітніші їхні смаки й погляди. Якщо ми хочемо знайти велику кількість людей з однаковими поглядами, нам потрібно спуститися до прошарків суспільства з низьким рівнем моралі та інтелекту, де переважають більш примітивні інстинкти. Проте це не означає, що в більшості людей низькі моральні стандарти; просто найбільшу групу людей зі схожими цінностями становлять люди з низькими стандартами.

По-друге, оскільки ця група недостатньо велика, щоб втілити в життя задуми вождя, він повинен буде збільшити число своїх прихильників, навертаючи більше людей до своєї простої системи цінностей. Йому потрібно заручитися підтримкою покірних і легковірних людей, які не мають власних переконань, проте готові прийняти готову ідеологію, якщо тільки її достатньо часто й гучно їм втлумачувати. Отже, ряди тоталітарної партії поповнять люди з недосконало сформованими та розпливчастими поглядами, які буде легко похитнути. Запал і емоції цих людей пробудити також буде нескладно.

І, по-третє, щоб остаточно згуртувати своїх послідовників, лідеру потрібно апелювати до спільної людської слабкості. Справді, набагато простіше об'єднати людей навколо негативних почуттів – ненависті до ворога, заздрості до багатших, аніж

навколо позитивної мети. Відповідно лідери, які прагнуть абсолютної відданості мас, завжди грають на контрасті між «ми» й «вони». Ворог може бути внутрішнім, як-от «євреї» в Німеччині чи «кулаки» в Росії, або зовнішнім. У будь-якому разі цей метод об'єднання людей має велику перевагу, надаючи лідерові більшу свободу дій, аніж усяка програма, спрямована на досягнення позитивної мети.

Просування кар'єрними щаблями в тоталітарній організації чи партії багато в чому залежить від готовності вчиняти аморально. Принцип «мета виправдовує засоби», який в індивідуалістичній етиці прирівнюють до зречення всіх моральних норм, у колективістській етиці неодмінно стає основним правилом. У буквальному сенсі не існує нічого, чого не був би готовий зробити затятий колективіст задля «спільного блага», адже для нього – це єдиний критерій правильності дій.

Щойно ми визнаємо, що людина – лише засіб у справі слугування цілям вищих сутностей, таких як суспільство чи нація, нам уже не уникнути більшості жахів тоталітаризму. З погляду колективіста, нетерпимість і жорстоке придушення інакомислення, обман і шпигунство, абсолютна неповага до життя й щастя окремої людини суттєво необхідні й неминучі. Дії, які ображають людські почуття й викликають протест, на кшталт розстрілу заручників чи вбивства старих або хворих, розглядають як прості питання доцільності; примусове переселення сотень тисяч людей стає інструментом політики, схваленим усіма, окрім жертв депортації.

Отже, для того, щоб бути корисною в управлінні тоталітарною державою, людина повинна бути готова переступити через усі знані з дитинства моральні норми задля досягнення поставленої перед нею мети. Тоталітарна партія надасть кожному спеціальну можливість проявити безжалісність і безпринципність. Ані в гестапо, ані в адміністрації концтабору, ані в Міністерстві пропаганди, ані в СС чи СА (та їхніх радянських відповідниках) недоречно виявляти найменшу гуманність. Однак саме через подібні організації пролягає шлях до найвищих посад у тоталітарній державі. Як слушно зазначає видатний американський економіст Френк Найт, влада колективістської держави «повинна буде діяти таким чином незалежно від того, хоче вона цього чи ні; ймовірність перебування при владі людей, які не люблять здійснювати та використовувати владу, дорівнює ймовірності того, що надзвичайно чутлива людина працюватиме наглядачем на рабовласницькій плантації».

Ще одна особливість, на яку варто звернути увагу: колективізм означає кінець істини. Для ефективного функціонування тоталітарної системи недостатньо змусити кожного працювати задля цілей, поставлених тими, хто при владі; важливо, щоб люди визнавали ці цілі своїми власними. Це досягається завдяки пропаганді та повному контролю над усіма джерелами інформації.

Найефективніший спосіб змусити людей прийняти ті цінності, яким вони слугують, як єдино правильні – переконати їх у тому, що насправді це ті самі цінності, яких усі дотримувалися, але неправильно досі розуміли або тлумачили. І найефективніший метод досягнення цієї мети – використання старих слів із новим значенням. Деякі з характерних рис тоталітарних режимів складні для розуміння поверхневого спостерігача й водночас властиві всій інтелектуальній атмосфері таких держав: зокрема, це можна сказати про цілковите спотворення мови.

До всього слово «свобода» страждає найбільше. Це слово так само вільно вживають у тоталітарних державах, як і в інших країнах. Проте насправді можна сказати, що порушення свободи, якою ми її знаємо, завжди відбувалося в ім'я якоїсь нової свободи, обіцяної людям. Навіть серед нас є плановики, які обіцяють нам «колективну свободу». Це збиває нас із пантелику, як і будь-що інше, сказане тоталітарними політиками. Адже «колективна свобода» не передбачає свободу громадян. «Колективна свобода» – це необмежена свобода плановика робити із суспільством те, що йому заманеться. Це свобода влади в найвищому її прояві.

Позбавити незалежної думки переважну більшість населення не важко. Однак і та меншість, яка ще зберегла здатність до критики, повинна також мовчати. Публічна критика чи навіть сумніви повинні бути придушені ще в зародку, бо вони зазвичай ослаблюють режим. Сідні та Беатрис Вебб розповідали про становище на кожному російському підприємстві: «Будь-яке публічне вираження сумніву щодо успішності плану під час роботи вважали актом віроломства і навіть зради через можливий вплив на волю й зусилля інших працівників».

Контроль поширюється навіть на те, що, здається, взагалі не має жодного політичного значення. Так, наприклад, теорію відносності було заборонено як «семітський напад на засади християнської і нордичної фізики», а все тому, що її засади «суперечили догмам діалектичного матеріалізму й марксизму». *Кожна діяльність повинна бути виправдана свідомою суспільною метою.* Спонтанна некерована діяльність небажана, бо вона може призвести до передбачених планом наслідків.

Це правило поширюється навіть на ігри та дозвілля. Я пропоную читачеві здогадатися, де саме шахістів офіційно закликали «остаточно покінчити з нейтралітетом шахів. Ми повинні раз і назавжди засудити ідею шахів задля шахів».

Мабуть, найтривожнішим фактом є те, що презирство до інтелектуальної свободи існує не тільки в тоталітарній системі, а й всюди, де панує колективістська ідеологія. Найгірше пригноблення було виправдане, якщо його здійснювали в ім'я соціалізму. Нетерпимість до інакомислення відкрито звеличували. Трагедія колективістської думки полягає в тому, що звеличення інтелекту закінчується його знищенням.

Існує один аспект змін у моральних цінностях, зумовлених розвитком колективізму, що дає особливу поживу для роздумів. Саме ті чесноти, якими англосакси справедливо пишалися і завдяки яким досягли успіху, нині дедалі менше шанують у Великій Британії та Сполучених Штатах. Серед цих чеснот: незалежність і впевненість у своїх силах, особиста ініціативність і відповідальність, опора на добровільну діяльність, невтручання у справи сусідів і повага до інших людей, а також виважена підозріливість до сили й влади.

Майже всі традиції й закони, що формували національний характер і моральну атмосферу Англії та Америки, поступово руйнуються поширенням колективізму і його тяжінням до централізації.

Планування і верховенство права

Ніщо так виразно не відрізняє вільну країну від самодержавної, як дотримання принципів, відомих як верховенство права. Якщо відкинути подробиці, воно означає, що уряд має діяти в межах заздалегідь встановлених та оголошених правил. Такі правила дозволяють кожному з достатньою впевненістю передбачити, як застосовуватимуться владні повноваження за певних обставин і, виходячи з цього, планувати свої справи. Таким чином, у межах «правил гри» людина може вільно переслідувати власні цілі й бути впевненою, що уряд не стоятиме їй на заваді.

Соціалістичне економічне планування неодмінно передбачає прямо протилежний процес. Органи планування не можуть наперед обмежити себе рамками загальних правил, які запобігають свавіллю.

У плановій економіці уряд має визначити, скільки потрібно виростити свиней, скільки призначити автобусів, які вугільні шахти працюватимуть, якими будуть

ціни на взуття. Такі рішення не можна ухвалити заздалегідь і надовго. Вони неминуче залежать від поточних обставин, а під час ухвалення їх потрібно буде узгоджувати інтереси різних осіб і груп.

Врешті-решт, хтось повинен буде вирішувати, чиї інтереси важливіші; ці рішення стануть частиною законодавства. Звідси й відомий факт: що більше планує держава, то важче планування стає для громадянина.

Різниця між двома правовими системами така сама, як різниця між дорожніми знаками й наказами, якою дорогою їхати.

Навіть більше, за централізованого планування уряд не може бути безстороннім. Держава перестає бути частиною допоміжного механізму, покликаного сприяти людям у якнайповнішому розвитку їхньої особистості, а стає установою, яка свідомо визначає конкретні потреби різних людей і дозволяє одним робити те, що іншим заборонено. Вона встановлює правила, наскільки багатими повинні бути одні й що дозволено мати іншим.

Верховенство права, відсутність визначених владою правових привілеїв для окремих людей гарантують рівність перед законом, якої немає в автократії. Важливо, що соціалісти (як і нацисти) завжди протестували проти «суто формального правосуддя», виступали проти закону, який не зважає на рівень добробуту конкретної людини, вимагали «соціалізації законодавства» й критикували незалежність суддів.

У плановому суспільстві право має узаконити свавільні дії влади. Якщо в законі сказано, що владний орган може діяти на власний розсуд, то всі його дії вважаються законними, але це не має нічого спільного з дотриманням верховенства права. Надаючи уряду необмежену владу, можна узаконити найбільше свавілля; таким чином, демократія може породити найгірший деспотизм.

Принцип верховенства права було винайдено лише за ліберальної доби, і він став одним з її найбільших досягнень – законним втіленням свободи. Як висловився Еммануїл Кант, «людина є вільною тоді, коли вона повинна підкорятися не іншій людині, а тільки законам».

Чи є планування «невідворотним»?

Показово, що лише деякі плановики наважуються назвати централізоване планування бажаним. Більшість із них стверджує, що ми змушені вдаватися до нього через невідконтрольні нам обставини.

Найчастіше можна почути, що складність сучасної цивілізації створює нові проблеми, і ми не можемо сподіватися вирішити їх, не вдавшись до централізованого планування. Цей довід спирається на повне нерозуміння того, як працює конкуренція. Саме складність сучасних умов робить конкуренцію єдиним методом, за допомогою якого можна достатньо добре налагодити взаємодію.

Було б зовсім неважко вправно контролювати чи планувати суспільне життя, якби воно було настільки простим, що одна людина чи рада була б у змозі перевірити всі факти. Та оскільки чинники, які варто брати до уваги, стають дедалі численнішими й складнішими, жоден осередок не встигає їх відстежувати. Постійно змінювані умови попиту й пропозиції на сировинних ринках ніколи повністю не відомі й не можуть бути повідомлені достатньо швидко будь-куди.

Лише за умов конкуренції – й за жодного іншого економічного укладу – система цін автоматично відображає всі відповідні дані. Підприємці, спостерігаючи за рухом порівняно небагатьох цін, так само як інженери, які спостерігають лише за кількома циферблатами, можуть скеровувати власну господарську діяльність відповідно до діяльності колег.

Порівняно із цим методом вирішення економічних проблем – шляхом децентралізації та автоматичної координації через систему цін – метод централізованого управління неймовірно неповороткий, примітивний та обмежений у сфері застосування. І не буде перебільшенням сказати, що якби ми поклалися на централізоване планування в питанні розвитку нашої промисловості, вона ніколи не досягла б свого сучасного рівня спеціалізації та гнучкості. Сучасна цивілізація стала можливою саме тому, що її не було створено свідомо. Розподіл праці вийшов за межі того, що могли спланувати люди. Подальше ускладнення економіки не збільшує потреби в централізованому управлінні, а навпаки вимагає ще більше конкуренції та незалежності від свідомого контролю.

Інші стверджують, що технічний прогрес зробив конкуренцію серед постійно зростаючої кількості галузей неможливою, і єдине, що нам залишилося, – це обирати між контролем з боку приватних монополій та урядовим контролем. Утім,

виникнення монополій не так обов'язковий наслідок технічного прогресу, як результат політики, здійснюваної в більшості країн.

Найґрунтовніше дослідження цього питання здійснив Тимчасовий національний економічний комітет, який не можна звинуватити в ліберальній упередженості. Комітет дійшов такого висновку:

Більшій ефективності великих підприємств не було виявлено; ті переваги, які мали б знищити конкуренцію, не спостерігаються в багатьох галузях... Ми не можемо погодитися з висновком про те, що переваги великомасштабного виробництва неминуче повинні призвести до знищення конкуренції... Крім того, потрібно зазначити, що у багатьох випадках монополія утворюється через укладення договору, який базується на змові, а також за сприяння державної політики. Конкурентні умови можна відновити тоді, коли ці угоди втрачають чинність, а політичні рішення скасовують.

Кожен, хто спостерігав, як монополісти постійно шукають підтримки в державі, щоб збільшити силу свого контролю, поставив під сумнів неминучість виникнення монополій. Зростанню монополій у Сполучених Штатах сприяв високий рівень протекціонізму. У Німеччині, починаючи з 1878 р., зростанню кількості картелів систематично сприяла спрямована на це політика. Саме тут перший великий експеримент із «наукового планування» і «свідомої організації промисловості» призвів до створення гігантських монополій за підтримки держави. У Німеччині придушення конкуренції було справою цілеспрямованої політики, яку здійснювали задля ідеалу, який зараз ми називаємо плануванням.

Велика небезпека криється в діях двох впливових груп: організованого капіталу та профспілок, які підтримують монополістичну організацію промисловості. Недавнє зростання монополій переважно є результатом цілеспрямованої співпраці організованого капіталу та профспілок, внаслідок чого привілейовані групи працівників отримують частку від монопольного прибутку за рахунок суспільства й, зокрема, тих, хто працює на менш організованому виробництві. Проте немає жодних підстав вважати, що ці явища невідворотні.

Рух у напрямі планування – результат цілеспрямованих дій. Жодні зовнішні потреби не змушують нас до нього.

Чи може планування позбавити клопотів?

Більшість плановиків, які серйозно поставилися до практичних аспектів свого завдання, майже не сумніваються в тому, що планова економіка має функціонувати за диктаторського режиму, а складною системою взаємопов'язаних видів діяльності повинен керувати штат експертів; водночас вождь, рішення якого не будуть обмежені жодними демократичними процедурами, матиме абсолютну владу. Щоб хоч якось нас розрадити, плановики запевняють, що ця авторитарна влада поширюватиметься «тільки» на економічні питання. Зазвичай нам пропонують пожертвувати свободою в менш важливих сферах нашого життя задля здобуття свободи в найважливіших його аспектах. На цій підставі ті, хто не поділяє ідею політичної диктатури, часто вимагають диктатури в економічній сфері.

Такі доводи часто апелюють до наших кращих поривів. Якщо планування справді позбавить нас менш важливих турбот і звільнить час для високих думок, то хто недооцінить такий ідеал?

На жаль, суто економічні цілі не можуть бути відокремлені від інших цілей нашого життя. Те, що ми помилково називаємо «економічним мотивом», є лише бажанням задовольнити загальнолюдські потреби. Якщо ми прагнемо грошей, то це тому, що вони дають нам найширший вибір для насолодження плодами наших зусиль – ми можемо витратити зароблені гроші, як заманеться.

Оскільки через недостатність наших доходів ми відчуваємо обмеження, які накладає на нас наша відносна бідність, багато хто з нас почав ненавидіти гроші як символ цих обмежень. Насправді ж гроші є одним із найбільших інструментів свободи, які людина коли-небудь винаходила. Саме вони в сучасному суспільстві відкривають навіть біднякам ширший вибір, аніж той, що був доступний заможним кілька поколінь тому.

Ми зможемо краще зрозуміти значення грошей, якщо уявимо світ, в якому, як пропонує багато соціалістів, «матеріальний мотив» був великою мірою витіснений «нематеріальними стимулами». Якби всі нагороди були запропоновані нам не в грошовому еквіваленті, а у вигляді публічних відзнак чи привілеїв, владних посад, які б давали змогу керувати іншими людьми, поліпшення житлових умов або кращого харчування, можливості подорожувати або отримати якісну освіту, то це лише означало б, що у нас більше не буде права вибору, а той, хто призначатиме нагороди, визначатиме не тільки їхній розмір, а й контролюватиме те, як ми будемо насолоджуватися цими привілеями.

Так звана економічна свобода, яку плановики обіцяють нам, якраз і означає те, що нас звільнять від необхідності вирішувати наші власні економічні проблеми, і болісний вибір, часто передбачений цією необхідністю, теж буде зроблено за нас. Економічне планування контролюватиме майже все наше життя, оскільки за сучасних умов ми майже в усьому залежатимемо від можливостей, які нам забезпечуватимуть плановики. Навряд чи в нашому житті, починаючи від наших базових потреб і виду діяльності до дозвілля і наших стосунків з рідними та друзями, знайдеться аспект, над яким би плановики не здійснювали «свідомий контроль».

Якби споживач був номінально вільним витратити свої доходи так, як він хоче, влада плановиків над нашим особистим життям навряд чи стала б меншою, оскільки держава контролювала б виробництво. Наша свобода вибору в суспільстві з конкурентною економікою спирається на той факт, що коли одна людина відмовляється задовольнити наші бажання, ми завжди можемо звернутися до іншої. Проте в ситуації з монополістом ми перебуваємо у цілковитій залежності від його волі. Таким чином, владний орган, який управлятиме всією економічною системою, буде наймогутнішим з усіх можливих монополістів.

Цей орган матиме владні повноваження вирішувати, що ми зможемо отримати й на яких умовах. Він не лише вирішуватиме, які товари та послуги й у якій кількості будуть нам доступні, а й розподілятиме блага між регіонами країни та групами людей і, якщо захоче, зможе на власний розсуд дискримінувати людей до будь-якої міри. Отже, тепер не ми самі, а хтось інший визначатиме те, що нам повинно подобатися чи не подобатися й у результаті – те, що ми отримуватимемо.

Воля влади буде формувати й «спрямовувати» нас у виборі професії навіть більше, аніж це роблять підприємства-виробники. Для більшості з нас час, який ми проводимо на роботі, є вагомою частиною всього нашого життя, і саме робота зазвичай визначає, де і серед яких людей ми живемо. Отже, для нашого особистого щастя деяка свобода у виборі виду діяльності є, ймовірно, важливішою за свободу витратити зароблені гроші у вільний від роботи час.

Однак навіть у найкращому зі світів ця свобода буде обмежена. Мало хто з людей може абсолютно вільно обирати професію. Проте важливим є те, що у нас є хоч якийсь вибір, ми не повністю прив'язані до роботи, яку для нас обрали, і коли одна професія стає нестерпною або ми знайшли своє покликання в іншій професії, завжди є спосіб, навіть пожертвувавши чимось, досягти своєї мети. Ніщо не

робить умови існування настільки нестерпними, як усвідомлення того, що жодні наші зусилля не зможуть змінити становища. Можливо, бути лише «гвинтиком» у суспільній машині – не найкраща доля, проте безмежно гіршим є становище, коли ми не можемо звільнитися, оскільки змушені працювати на роботі й під керівництвом людей, обраних за нас.

У сучасному світі можна багато що зробити для поліпшення наших можливостей вибору. Проте «планування», безсумнівно, простує в протилежному напрямку. Плановики мають контролювати або можливість громадян займатися різними видами роботи, або умови оплати праці, або і те й інше. Майже в усіх відомих досі випадках, коли плановики приходили до влади, серед перших заходів, до яких вони вдавалися, було запровадження подібного контролю й обмежень.

У конкурентному суспільстві більшість речей мають ціну. Досить часто ця ціна нещадно висока. Отже, щоб щось отримати, ми повинні чимось пожертвувати. Однак альтернативою цьому є зовсім не свобода вибору, а накази та заборони, яких потрібно дотримуватися.

Зовсім не дивно, що люди бажають, щоб хтось звільнив їх від необхідності болісного вибору, який вимагають робити реалії нашого життя. Проте мало хто з нас хоче бути позбавлений цієї необхідності, віддавши іншим власну свободу вибору. Люди просто хочуть, щоб взагалі не потрібно було робити вибір. Вони охоче вірять у те, що робити вибір насправді не потрібно і необхідність вибору переважно нав'язана їм конкретною економічною системою, за якої ми живемо. Отже, насправді те, чим вони обурюються, – це наявність економічних проблем.

Формуванню бажаної, але оманливої ілюзії того, що економічних проблем уже насправді немає, сприяло твердження, що планова економіка вироблятиме суттєво більшу кількість продукції, аніж ринкова. Проте поступово дедалі більше дослідників цього питання відмовляються від такого твердження. Нині досить велика кількість економістів, які поділяють соціалістичні погляди, задовольняються надією, що суспільство з плановою економікою зрівняється в продуктивності із суспільством з ринковою економікою. Вони виступають за плановість в економіці тому, що це дасть нам змогу забезпечити більш справедливий розподіл багатств. Безперечно, якщо ми хочемо заздалегідь вирішити, що кому належатиме, ми повинні перейти до планової економіки.

Однак лишається запитання: чи та ціна, яку ми повинні будемо заплатити за реалізацію чийогось ідеалу справедливості, не спричинить ще більше невдоволення та утиски, аніж коли-небудь спричиняло найгрубіше зловживання за ринкової економіки? Бо коли уряд бере на себе зобов'язання розподіляти багатства, якими принципами він буде або повинен буде керуватися? Чи є чіткі відповіді на численні запитання, які виникатимуть, у зв'язку з тим, що певним людям надаватимуть перевагу?

Тільки дотримання одного загального принципу, одного простого правила дало б відповідь на всі запитання. Цей принцип – абсолютна рівність усіх людей. Якби дотримання цього принципу стало нашою метою, то це принаймні дало б нам найменше уявлення про сутність справедливого розподілу благ. Проте люди взагалі не розглядають просту рівність такого ґатунку як бажану, а соціалізм замість повної рівності обіцяє лише «більшу рівність».

Ця формула по суті не дає відповіді на жодне запитання. Вона не звільняє нас від необхідності вирішувати в кожному конкретному випадку, хто з людей або спільнот повинен бути удостоєний тих чи інших благ і жодним чином не допомагає прийняти це рішення. По суті все, що пропонують нам соціалісти, – це відібрати у багатих стільки, скільки зможемо. А коли мова заходить про розподіл трофеїв, відібраних у багатих, виникає та сама проблема, ніби формули «більшої рівності» взагалі ніколи не існувало.

Часто кажуть, що політична свобода не має сенсу без економічної свободи. Це так і є, але лише коли в цю фразу вкладають зовсім інший зміст, аніж те, як розуміють її плановики. Економічна свобода, яка є передумовою будь-якої іншої свободи, не може бути свободою від фінансових турбот, яку нам обіцяють соціалісти і яка може бути досягнута лише позбавленням нас можливості вибирати. Насправді економічна свобода – це свобода економічної діяльності та право вибору, коли людина бере на себе ризики та відповідальність за свої рішення.

Два види безпеки

Подібно до міфічної «економічної свободи» економічну безпеку часто називають невід'ємною умовою справжньої свободи. У певному сенсі це істинне і важливе твердження, оскільки незалежність розуму та сила характеру зрідка трапляються в людей, які не впевнені, що досягнуть успіху в житті завдяки власним зусиллям.

Однак розрізняють два види безпеки: 1) впевненість, пов'язану із забезпечуванним для всіх мінімумом засобів до існування; та 2) гарантію певного стандарту життя, тобто такого стану, який одна особа або група людей має відносно інших.

Однозначно, що наше суспільство, яке досягло певного рівня добробуту, могло б гарантувати безпеку першого виду всім (без загрози загальній свободі), а саме забезпечити всім мінімум їжі, дах над головою й одяг – цього б вистачило, щоб залишатися здоровими. Так само ніщо не заважає державі допомагати в організації комплексної системи соціального страхування від нещасних випадків, яким мало хто може запобігти. Планування безпеки другого виду чинить підступний вплив на свободу. Його мета – захист окремих осіб або груп від зменшення рівня їхніх доходів.

Якщо, як це трапляється останнім часом, працівникам певних професій, де умови виробництва поліпшилися, дозволено обмежувати приплив нових працівників, щоб забезпечити собі абсолютну вигоду у вигляді вищих зарплат або доходів, то іншим людям, які працюють у галузях, де попит знизився, немає куди йти. Таким чином результатом кожної зміни стає зростання кількості безробітних. Немає жодних сумнівів, що за останні десятиліття саме прагнення безпеки другого виду призвело до зростання безробіття, а отже, до погіршення економічної безпеки.

Повну безнадійність становища людей, які позбавлені можливості працювати за захищеними державою професіями, тобто в умовах менш гнучкого суспільства, можуть усвідомити лише ті, хто пройшов через це сам. Експлуатація одного класу іншим ніколи не була такою жорстокою, як та, що існує між менш успішними членами певної групи підприємців та представниками усталених підприємств. Це стало можливим через «регуляцію» конкуренції. Небагато гасел спричинили стільки шкоди, скільки наробила ідея «стабілізації» цін або зарплат, що, убезпечуючи дохід одних, ставив у щораз нестабільніше становище інших.

В Англії та Америці особливі привілеї, насамперед у формі «регуляції» конкуренції, «стабілізації» цін і зарплат, почали набувати дедалі більших масштабів. Кожен випадок гарантування такого виду безпеки одній групі неодмінно створює небезпеку для решти груп людей. Якщо ви гарантуєте одним людям шматок пирога обумовленої величини, натомість сам пиріг постійно змінюється в розмірах, то розмір частки, призначеної для решти людей, коливатиметься куди більше, аніж розмір самого пирога. А важливий елемент безпеки, який існує в конкурентній системі – коло різноманітних можливостей, – неухильно звужується.

Загальне прагнення домогтися економічної безпеки через обмежувальні заходи, запроваджені державою, поступово призвело до суттєвих змін у суспільстві – змін, де, як і в багатьох інших випадках, Німеччина стала прикладом для наслідування для решти країн. А прискорення цього процесу відбулося внаслідок поширення соціалістичного вчення, яке пропагувало свідоме приниження всіх видів діяльності, пов'язаних з економічним ризиком, і моральний осуд великих прибутків, задля яких варто ризикувати, але які можуть отримати лише одиниці.

Ми не можемо звинувачувати сучасних молодих людей у тому, що вони надають перевагу найманій посаді з гарантованою зарплатою перед ризиком підприємництва після того, як вони змолоду чули, що посада найманого працівника більше цінується в суспільстві, більш самовіддана та шанована. Сучасне молоде покоління виросло у світі, де школа й преса представляють підприємництво як уособлення безчесності, а прагнення прибутку – як щось аморальне, де найняти на роботу сотню працівників вважають визиском, але наказувати тій самій сотні людей називають поважною справою.

Люди старшого віку можуть вважати це перебільшенням, але як лектор університету я щодня переконуюся в тому, що в результаті антикапіталістичної пропаганди наші цінності змінилися більше, аніж нинішні суспільні інститути. Питання полягає в тому, чи не зруйнуємо ми мимоволі ті цінності, які ще досі високо цінуємо, пристосовуючи наші суспільні інститути до нових вимог?

Конфлікт, з яким ми маємо справу, – це фундаментальний конфлікт між двома несумісними видами суспільного устрою, які часто визначають як ринковий і військовий. Обидва характеризуються вибором: людина може вибирати й ризикувати або буде позбавлена цих можливостей. За військової диктатури влада визначає, що кому робити й де хто має працювати, і це єдина система, в якій особа може перебувати в повній економічній безпеці. Проте така безпека невіддільна від обмеження свобод та ієрархічного порядку, властивого життю військових, – це безпека казарми.

Таким чином, малоімовірно, що в суспільстві, яке звикло до свободи, багато хто буде готовий свідомо заплатити таку ціну за безпеку. Попри це, політичний курс, якого ми зараз дотримуємося, швидко створює умови, за яких прагнення безпеки може стати сильнішим за любов до свободи.

Якщо ми не хочемо зруйнувати особисту свободу, конкуренція повинна вільно функціонувати в суспільстві. Нехай однаковий прожитковий мінімум буде забезпечено всім за будь-яких обставин; проте водночас давайте визнаємо, що всі заклики щодо привілейованості певних класів були помилкою, що немає виправдання діям, спрямованим на надання дозволу певним групам виключати молодих спеціалістів із розподілу певних благ для того, щоб підтримувати власний особливий рівень заробітку.

Не залишається жодних сумнівів із приводу того, що адекватний захист від злиденності повинен бути однією з головних цілей нашої політики. Проте немає нічого гіршого за нинішню моду інтелектуальних ватажків звеличувати безпеку за рахунок свободи. Дуже важливо подивитися правді в очі та знову усвідомити давно знаний факт, що свобода має свою ціну, і як особистості ми повинні бути готові до серйозних матеріальних жертв, щоб зберегти її.

Ми повинні відновити в суспільній пам'яті переконання, на якому ґрунтується свобода англосаксонських країн, згадавши слова Бенджаміна Франкліна, які стосуються наших країн і кожного з нас особисто: «Ті, хто готовий пожертвувати справжньою свободою задля отримання тимчасової безпеки, не заслуговують ані на свободу, ані на безпеку».

На шляху до кращого світу

Щоб побудувати кращий світ ми повинні знайти в собі мужність почати жити по-новому. Ми повинні прибрати перешкоди, які через людську дурість недавно опинилися у нас на шляху, та вивільнити творчу силу індивідів. Замість того, щоб «планувати прогрес», ми повинні створити сприятливі умови, щоб він насправді відбувався.

Сміливці не ті, хто закликає до більшого планування, і не ті, хто проповідує «Новий порядок» (який є лише продовженням тенденцій останніх 40 років) і не може придумати нічого кращого, аніж наслідувати Гітлера. Насправді небезпека йде від тих людей, які найголосніше закликають вдатися до планової економіки, саме вони перебувають під впливом ідей, що спричинили цю війну й більшу частину негараздів, через які ми страждаємо.

Основоположний принцип під час будь-якої спроби створити світ вільних людей повинен бути таким: єдина по-справжньому прогресивна політика – це політика, спрямована на свободу особистості.